

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КАРБОВНИК Софія Миколаївна

УДК 334.012.6:339.5 (477)

**МАЛЕ Й СЕРЕДНЄ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНЕ
ПІДПРИЄМНИЦТВО В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ**

08.01.01 – економічна теорія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічної теорії

Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

РЕВЕРЧУК Сергій Корнійович

Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри банківського і страхового бізнесу.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор

БРИК Михайло Васильович

Львівська державна академія ветеринарної медицини імені С.З.Гжицького, завідувач кафедри історії України та економічної теорії;

кандидат економічних наук, доцент

СТЕЦЮК Петро Іванович

Національний університет “Львівська політехніка”, доцент кафедри теоретичної економіки та економіки України.

Провідна установа:

Донецький національний університет Міністерства освіти і науки України, кафедра економічної теорії.

Захист відбудеться “3” червня 2003 р. о 13.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01 у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів, пр. Свободи, 18, ауд. 115.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий “30” квітня 2003 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради _____ проф. Панчишин С.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перспективи подальшого економічного розвитку України тісно пов'язані з рівнем її інтегрованості у світогосподарські зв'язки. У посланні Президента до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки” окреслено курс на ринкові перетворення та інтеграцію України у Європейський Союз. Реалізація цих завдань передбачає створення належного економіко-правового середовища функціонування суб'єктів малого й середнього підприємництва, які здатні відіграти роль каталізатора інтеграційного процесу. Саме вони, здійснюючи зовнішньоторговельні операції, протидіють монополії зовнішньої торгівлі сировинноорієнтованих підприємств, значно поліпшують товарну структуру експорту, створюють конкурентне середовище у сфері підприємництва, сприяють структурній перебудові економіки. Вивченню різних аспектів розвитку малих підприємств присвячені роботи українських учених: Барановського О., Бородюка В., Варналія З., Воротиної Л., Долішнього М., Злупка С., Єханурова Ю., Кузьміна О., Михасюка І., Поручника А., Реверчука С., Смовженко Т., Стефанишин О. та ін.

Проблеми формування зовнішньоторговельної та інтеграційної політики України висвітлені у працях Будкіна В., Брика М., Бураковського І., Кандиби А., Кредісова А., Рум'янцева А., Сіденка В., Філіпенка А. та ін. Розгляду прикладного аспекту ведення зовнішньоторговельної діяльності суб'єктами господарювання присвячено праці Бутинця Ф., Верещагіна П., Коваленка Г., Макогона Ю., Фомичева Н. та ін. У вітчизняній економічній науці проблемам малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва приділяється недостатня увага, фундаментальні та розгорнуті наукові дослідження із даної проблематики відсутні. Що ж стосується іноземних учених, то вагомий внесок у дослідження функціонування малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств у високорозвинених країнах, зробили Бакка Б., Бернс П., Карлос С., Келей К., Пресняков В., Спартак А., Соколов В., Ткаченко А., Фамінський І., Уілсон Дж.

Подальший розвиток малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва (МСЗТП) в Україні вимагає дослідження його економічної сутності, класифікаційних ознак та функцій. Вивчення потребують проблеми нормативно-правової бази МСЗТП та побудови ефективної організаційної системи регулювання його розвитку. Актуальною є й розробка механізмів фінансово-кредитного стимулювання експортної діяльності малих і середніх підприємств та шляхів вдосконалення ринкової інфраструктури МСЗТП. Дослідження цих питань сприятиме формуванню практичних рекомендацій щодо активізації експортно-імпортних операцій невеликих підприємств.

Оскільки у вітчизняній економічній науці ще чітко не визначено стратегічних орієнтирів розвитку зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств, теоретична й практична важливість дослідження проблеми підтверджує свою актуальність. Це й обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації про становлення та розвиток МСЗТП безпосередньо пов'язана із тематикою загальнотеоретичних досліджень проблем розвитку малого підприємництва, які розробляються на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка в межах реалізації прикладної теми “Оцінка і вдосконалення економічних механізмів розвитку малого підприємництва” – шифр – Ем – 273 Б. Значна частина дисертаційних матеріалів увійшла до книги “Малий і середній бізнес у зовнішній торгівлі України: основи, механізми та перспективи” із серії “Малий бізнес України” економічного факультету ЛНУ імені Івана Франка.

Мета дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на підставі аналізу МСЗТП в Україні, з'ясувати особливості і теоретично обґрунтувати закономірності функціонування малих і середніх підприємств, що здійснюють зовнішньоторговельні операції, окреслити перспективи розвитку та розробити практичні рекомендації щодо активізації їх діяльності на зовнішніх ринках.

У відповідності з поставленою метою визначено конкретні **завдання дослідження**:

- з'ясувати економічну суть поняття “малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва”, його класифікаційні ознаки та функціональні особливості;
- провести комплексний аналіз еволюції МСЗТП, виявити його основні етапи та тенденції розвитку;
- визначити ефективні форми й методи державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств;
- оцінити загальний стан та перспективи розвитку МСЗТП в Україні;
- проаналізувати чинні економіко-правові засади регулювання МСЗТП в Україні та їх відповідність світовим стандартам;
- з'ясувати вплив ринкових інституцій на розвиток МСЗТП;
- розкрити перспективні шляхи розвитку МСЗТП в Україні в контексті вітчизняного та світового досвіду.

Об'єктом дослідження є вітчизняні малі й середні (несільськогосподарські) підприємства, що здійснюють зовнішньоторговельну діяльність.

Предметом дослідження є закономірності та особливості розвитку малого і середнього зовнішньоторговельного підприємництва у вітчизняній економіці.

Інформаційну основу дослідження становлять: законодавчі та нормативно-правові акти України й зарубіжних країн; матеріали Міністерства економіки та з питань європейської

інтеграції; Державного комітету статистики України та Державної митної служби; аналітичні матеріали спільних дослідницьких проектів, які здійснювалися в Україні за фінансовою допомогою Європейської комісії, Міжнародної фінансової корпорації, Департаменту міжнародного розвитку Великобританії, Агентства міжнародного розвитку США; монографії, періодичні видання.

Мета, завдання й особливості роботи з інформаційною базою визначили основні *методи дослідження* – системний, графічний, історичний, прогнозування, порівняння, статистичний та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. До головних наукових результатів, які становлять особистий здобуток дисертанта і винесені на захист, належать такі:

- запропоновано наукове визначення поняття “мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво”, з’ясовано його якісні та кількісні критерії. Розроблено концептуальні підходи до побудови класифікатора малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств за видами економічної діяльності;
- обґрунтовано авторський підхід щодо класифікації зовнішніх чинників, які впливають на розвиток МСЗТП. До них належать такі: конкурентні переваги країни та рівень її інтегрованості у світогосподарські зв’язки; наявність розвиненої інфраструктури; економіко-правове середовище. Розроблено класифікацію макроекономічних функцій МСЗТП, а також рекомендації щодо вдосконалення економіко-правових засад регулювання МСЗТП;
- виділено основні етапи та особливості розвитку МСЗТП у контексті світового економічного поступу: зародження (від розпаду родоплемінної общини до виникнення купецтва); золотий вік (від виникнення й розвитку купецтва до початку монополізації ринку (поч. ХХ ст.)); занепад (панування монополістичних об’єднань та великих підприємств (20-70-ті роки ХХ ст.)); відродження (із сер. 70-х років ХХ ст.);
- визначено, що ефективність макроекономічного інструментарію регулювання МСЗТП залежить від наявності в організаційній структурі органів державного регулювання спеціалізованих інституцій, які уможливають активне застосування специфічних форм, методів, інструментів підтримання МСЗТП. До них належать: заходи з розробки законодавчої бази розвитку МСЗТП, фінансово-кредитний механізм стимулювання МСЗТП, інструментарій регулювання розвитку інфраструктури, адміністративні регулятори науково-методичного і кадрового забезпечення;
- обґрунтовано наявність значних можливостей та сприятливих умов для реалізації зовнішньоторговельного потенціалу малими й середніми виробничими підприємствами машинобудівної, легкої та деревообробної промисловості, венчурними та інноваційними підприємствами, інженерно-консультативними та туристичними фірмами, ремісниками,

- народними умільцями; запропоновано заходи щодо підвищення їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку;
- встановлено взаємозв'язок між інститутами відкритої ринкової економіки, інфраструктурою МСЗТП та розвитком самого МСЗТП, виявлено пряму залежність між розвитком інфраструктури та успішністю діяльності малих і середніх підприємств на зовнішніх ринках; запропоновано низку заходів щодо вдосконалення інфраструктури МСЗТП;
 - на підставі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств розроблено рекомендації щодо побудови оптимальної організаційної структури регулювання розвитку МСЗТП та створення ефективного кредитно-гарантійного механізму стимулювання його діяльності, окреслено можливі шляхи розширення збутової діяльності невеликих підприємств за кордоном.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у поглибленні наукового аналізу становлення та розвитку МСЗТП в умовах ринкової трансформації економіки.

Практичне значення отриманих результатів. Наукові положення, висновки та рекомендації дослідження заслуговують на використання в роботі органів державної влади, що регулюють підприємницьку діяльність, у процесі розробки нормативно-правових актів, у практичній зовнішньоторговельній діяльності малих і середніх підприємств, у навчальному процесі при підготовці спеціалістів профільних навчальних закладів.

Основні наукові розробки та пропозиції автора щодо вдосконалення механізму регулювання МСЗТП були використані при підготовці нормативно-правових матеріалів у Громадській колегії Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва (довідка № 98 від 17.12.2002 р.).

Результати дисертаційного дослідження були використані Львівською обласною державною адміністрацією при розробці Регіональної програми розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2003-2004 роки (довідка №11/1-771 від 02.04.03).

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні результати наукового дослідження доповідалися на наукових конференціях економічного факультету ЛНУ імені Івана Франка впродовж 1998-2002 рр.; на наукових конференціях: “Реформування фінансово-кредитної системи й стимулювання економічного зростання” (м.Луцьк, 2001 р.); “Економетричні методи і моделі в економіці: теорія й практика” (м. Львів, 2001 р.); “Трансформаційна економіка в глобальному конкурентному середовищі” (м. Київ, 2001 р.); “Наукова діяльність молоді на переломі тисячоліть” (м. Київ, 2002 р.), “Теорія і практика ринкових перетворень у країнах з перехідною економікою” (м. Київ, 2002 р.).

Публікації. Головні положення дисертаційного дослідження відображено в 13 публікаціях, серед яких 8 статей (загальним обсягом 2,1 др. арк. у фахових виданнях; 4 публікації – матеріали наукових конференцій. Опубліковано монографію “Малий і середній бізнес у зовнішній торгівлі України: основи, механізми та перспективи“ (у співавторстві – внесок дисертанта 8 др. арк.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 183 сторінках машинописного тексту. Робота містить 2 таблиці, 14 рисунків. Список використаних джерел налічує 273 найменування. Дисертація має таку структуру:

Вступ

Розділ 1. Теоретичні основи аналізу малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва в сучасній економіці

- 1.1. Економічна суть, критерії та функції МСЗТП
- 1.2. Концептуальні основи дослідження МСЗТП в контексті еволюції світової економічної думки
- 1.3. Макроекономічний інструментарій регулювання зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств у розвинутій економіці

Висновки до розділу 1

Розділ 2. Основні проблеми та напрямки розвитку зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств в Україні

- 2.1. Стан та особливості розвитку МСЗТП у вітчизняній економіці
- 2.2. Економіко-правове регулювання МСЗТП в Україні
- 2.3. Вплив ринкових інституцій та інфраструктури на розвиток експортно-імпортних операцій вітчизняних малих і середніх підприємств
- 2.4. Зарубіжний досвід і перспективи розвитку зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств в Україні

Висновки до розділу 2

Висновки

Список використаних джерел

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено його мету та завдання, сформульовано об’єкт, предмет та методи дослідження, з’ясовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи.

У першому розділі “Теоретичні основи аналізу малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва в сучасній економіці” розкрито суть, критерії та

макроекономічні функції МСЗТП; виділено основні чинники, які визначають масштаби МСЗТП; проаналізовано особливості розвитку МСЗТП у різні часові періоди через призму еволюції світової економічної думки; досліджено макроекономічний інструментарій регулювання МСЗТП.

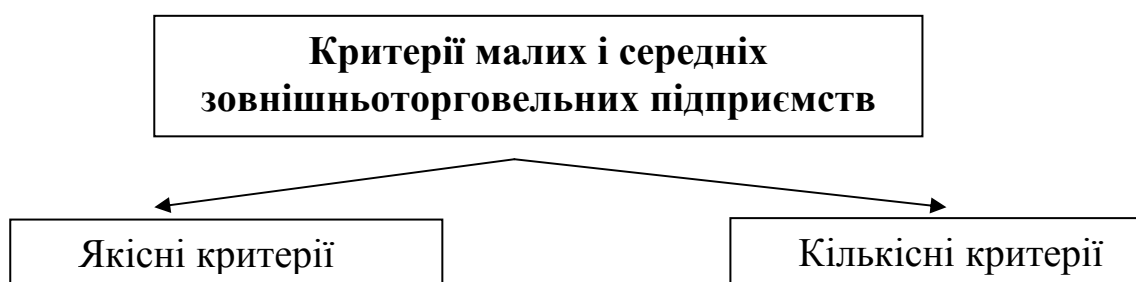
У першому підрозділі дисертаційної роботи автор розробив наукове визначення “мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво”. Важливу роль у цьому відіграло встановлення якісних та кількісних критеріїв малих і середніх підприємств, що здійснюють експортно-імпорнтні операції (рис. 1).

Визначення якісних критеріїв дало змогу охарактеризувати мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво як ризиковану діяльність на зовнішніх ринках із поглибленою внутрішньогалузевою спеціалізацією, яку здійснює висококваліфікований персонал малих і середніх підприємств та підприємці-індивідуали.

Повна ідентифікація малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств можлива лише за наявності чітко визначених кількісних критеріїв. Такі показники, як чисельність зайнятих, валовий дохід, балансова вартість активів, автор вважає, що доцільно встановити на рівні аналогічних показників, які діють у Європейському Союзі, обумовлюючи це стратегічними планами держави щодо уніфікації нормативно-правової бази та подальшого економічного зростання країни. Показник експортна (імпортна) квота обчислений за методикою, яку пропонує автор, повинен бути більшим за 5 %, що вказує на належну ділову активність підприємства на закордонних ринках. Лише за такої умови, на думку дисертанта, мале й середнє підприємство можна віднести до категорії зовнішньоторговельного.

Експортна квота обчислюється як відношення валютного виторгу підприємства за поточний фінансовий рік у гривневому еквіваленті, перерахованого в останній день звітного періоду, до суми доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на вітчизняному та закордонному ринках за поточний фінансовий рік, у гривнях, помножено на 100%.

Імпортна квота обчислюється як відношення суми витрат вітчизняного підприємства на купівлю іноземної продукції (товарів), оплату виконаних робіт, наданих послуг зарубіжними партнерами за поточний фінансовий рік у гривневому еквіваленті, перерахованого в останній день звітного періоду, до суми витрат вітчизняного підприємства на погашення кредиторської заборгованості перед вітчизняними та іноземними підрядниками та постачальниками за поточний фінансовий рік, у гривнях, помножено на 100%.

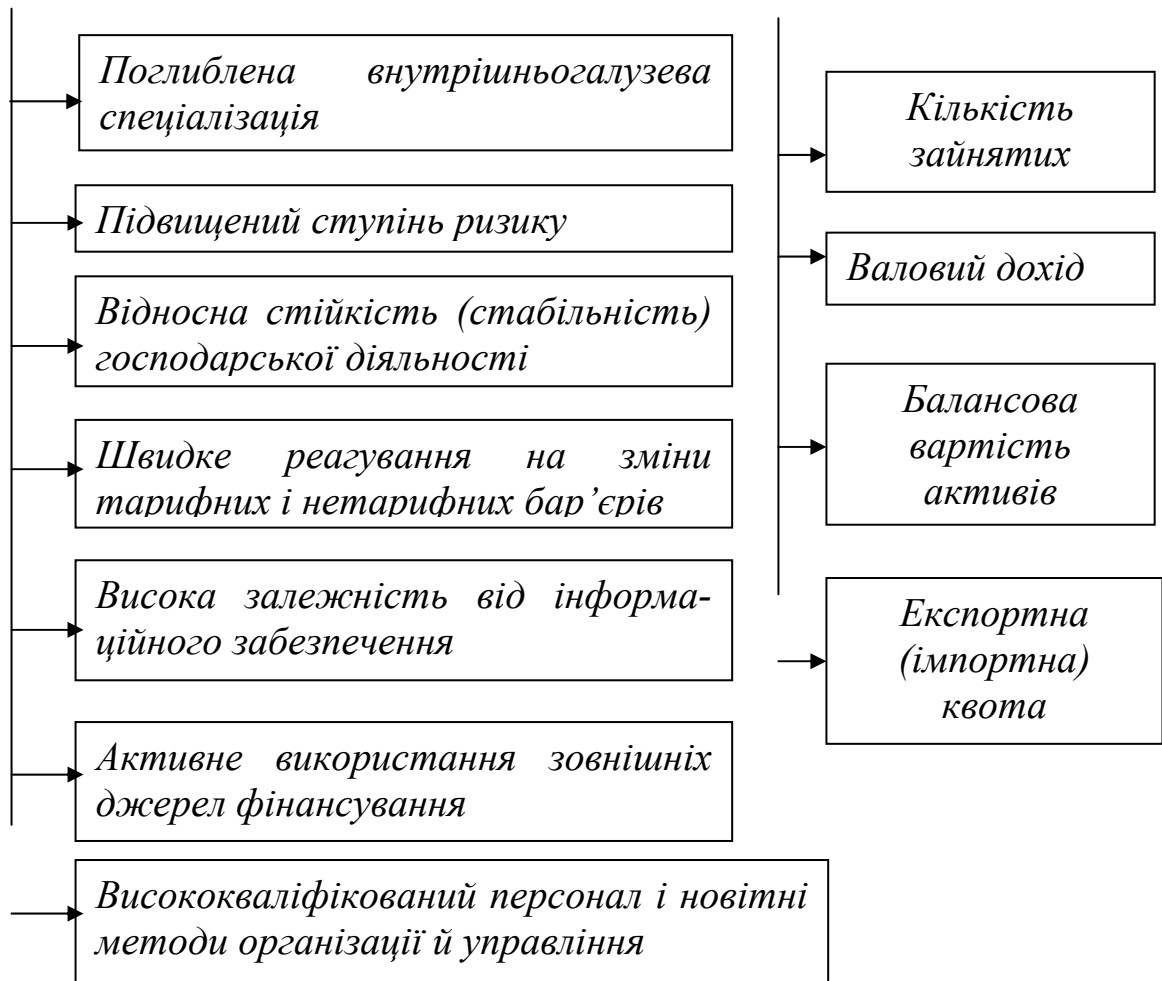

Рис.1. Критерії малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств

Важливим тактичним інструментом стимулювання МСЗТП на даному етапі економічного розвитку України, на думку автора, повинен стати Класифікатор малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств за видами економічної діяльності, де б на базі фінансово-статистичних показників результатів діяльності було б обчислено граничні межі таких кількісних критеріїв для малих і середніх фірм, як валовий дохід та балансова вартість активів з урахуванням виду економічної діяльності. Якщо підприємство має показники нижчі від гранично встановлених, то воно має право на низку пільг, що надаються з боку держави. Цей класифікатор, вважає автор, повинні розробляти Управління міжнародних зв'язків при Держпідприємстві за допомогою органів державної статистики, підприємницьких структур, науковців. Затверджувати його доцільно як складову частину програми розвитку підприємництва на певний рік. Це дасть змогу здійснювати гнучке державне регулювання, оптимально використовувати державні ресурси, визначати найуразливіші у певній галузі економіки підприємства, яким потрібно надавати допомогу із метою створення конкурентного середовища та отримання у майбутньому позитивного очікуваного ефекту у зовнішній торгівлі України.

Досліджуючи вплив зовнішнього середовища на розвиток МСЗТП, автор виділяє основні групи чинників, які визначають його масштаби. До них належать: конкурентні переваги країни та рівень її інтегрованості у світогосподарські зв'язки; наявність відповідної інфраструктури для розвитку МСЗТП; економіко-правове середовище існування малого й середнього зовнішньоторговельного бізнесу. Разом з тим існує зворотний зв'язок. МСЗТП впливає на економіку на мікро- та макрорівні, який розкривається у притаманних йому функціях, а саме: формування економіки відкритого типу; розвиток конкуренції у зовнішньоекономічній сфері; оптимізація товарної структури зовнішньої торгівлі; збільшення сукупного обсягу експорту та звуження масштабів імпорту; залучення прикордонних регіонів у міжнародні інтеграційні процеси; стабілізація внутрішньоринкових коливань; стимулювання ефективної діяльності малих і середніх підприємств. Дисертант робить висновок, що лише за умови постійного зростання кількості малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств різних галузей та форм власності, Україна зможе створити гнучку структуру експорту, оперативно реагувати на зміну кон'юнктури світового ринку.

У другому підрозділі, здійснюючи ретроспективний аналіз наукових концепцій основоположників теорій зовнішньоекономічної діяльності та окремих політико-економічних доктрин, автором запропоновано періодизацію розвитку МСЗТП. Еволюційний процес МСЗТП включає етапи: зародження (від розпаду родоплемінної общини до виникнення купецтва); золотий вік (від виникнення й розвитку купецтва до початку монополізації ринку (поч. ХХ ст.)); занепад (панування монополістичних об'єднань та великих форм господарювання (20-70 ті роки ХХ ст.)); відродження (із середини 70-х років).

В Україні МСЗТП перебуває на перехідній стадії – від занепаду до відродження. Причинами такого стану МСЗТП є панування протягом тривалого періоду державної монополії на зовнішню торгівлю та відсутність відповідних теоретико-практичних рекомендацій у вітчизняній економічній науці.

У третьому підрозділі автор виявив, що ефективність застосування макроекономічного інструментарію регулювання МСЗТП залежить від адекватно сформованої організаційної структури, яка характеризується тісними взаємозв'язками загальнофункціональних елементів системи органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності з спеціалізованими інститутами (державними експортно-імпортними банками з відповідними департаментами з кредитування операцій малого бізнесу; державними страховими організаціями зі страхування зовнішньоекономічних ризиків малих і середніх підприємств; різного роду структурами, які надають консультативну та інформаційну допомогу малим і середнім підприємствам при здійсненні експортно-імпортних операцій). Існування таких структур дозволяє поряд з традиційними методами регулювання зовнішньоекономічної діяльності (тарифними та

нетарифними) використовувати специфічні фінансові інструменти підтримки розвитку МСЗТП, адміністративні регулятори його науково-методичного та кадрового забезпечення, інструментарій регулювання розвитку інфраструктури та ін., що призводить до досягнення якісних структурних перетворень у економіці та утвердженню середнього класу в країні.

У другому розділі **“Основні проблеми та напрямки розвитку зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств в Україні”** охарактеризовано особливості МСЗТП в Україні, визначено слабину економіко-правового регулювання МСЗТП, запропоновано заходи щодо їх усунення, виявлено вплив ринкових інституцій та інфраструктури на розвиток МСЗТП, узагальнено світовий досвід підтримки МСЗТП і визначено перспективи його розвитку в Україні.

У першому підрозділі автор наголошує на важливості ролі МСЗТП у національній економіці, зазначаючи, що частка малих і середніх підприємств в експорті розвинених країн впродовж останніх років зростала. Так, у Франції, Швейцарії, Італії, Данії вона становить приблизно 50%, Ірландії – 56, Японії – 40%. На підставі частки експорту-імпорту товарів приватними підприємствами у дисертації дано оцінку частки малих і середніх підприємств в зовнішньоторговельному обороті України (табл. 1).

Таблиця 1

**Експорт-імпорт товарів приватними підприємствами України
(1999-2001 рр.)**

Рік	Експорт				Імпорт			
	Кількість приватних підприємств		Вартість		Кількість приватних підприємств		Вартість	
	оди-ниць	% від загальної кількості	млн. дол. США	% від загального обсягу експорту	оди-ниць	% від загальної кількості	млн. дол. США	% від загальног о обсягу імпорту
1999	3141	20,8	472,6	4,1	3857	18,0	412,9	3,5
2000	2966	20,2	562,7	3,8	3804	18,1	622,8	4,5
2001	2598	13,8	515,6	3,2	3773	18,1	832,7	5,3

Складено: Статистичний щорічник України за 1999-2001 рр. // Державний комітет статистики України. – К., “Техніка”.

Як видно із таблиці, частка приватних підприємств у вітчизняній зовнішній торгівлі є незначною. Для активізації діяльності малих і середніх підприємств на зовнішніх ринках у дисертації виявлено основні перешкоди, що стримують збільшення експорту цим сектором, та запропоновано шляхи їх подолання.

Основними бар’єрами, що обмежують, а нерідко унеможливають експортно-імпортні

операції малих і середніх підприємств, на думку автора, є: велике податкове навантаження та несвоєчасне бюджетне відшкодування податку на додану вартість, існування системи валютних відрахувань; високі експортно-імпортні тарифи; складність документування зовнішньоторговельних операцій та процесу проходження митних процедур на кордоні; надмірні та прискіпливі процедури контролю якості та сертифікації продукції; відсутність можливості швидкого поповнення оборотних коштів; застаріле обладнання.

Для усунення цих перешкод автор пропонує низку заходів. Зокрема, спростити стартові умови започаткування справи; здійснювати оновлення наявної виробничо-технічної бази сучасним обладнанням за схемами лізингу та часткової компенсації витрат на модернізацію виробництва державними цільовими фондами, погашення державою процентів за кредит на придбання основних засобів; зменшити податкове навантаження шляхом скасування податку на додану вартість для експортерів, запровадити сплату податку з прибутку у розмірі 50% від чинної ставки оподаткування протягом перших трьох років діяльності за умови, що ця частина неоподаткованого прибутку піде на розширення та вдосконалення діяльності. Для активізації експортно-імпортних операцій венчурних та інноваційних підприємств автор пропонує: вдосконалити правовий захист власників наукових відкриттів, гіпотез, концепцій; законодавчо закріпити юридичний статус суб'єктів венчурного підприємництва; розробити правове поле для існування спільних венчурів, яке б передбачало спрощення митних процедур при перетині кордону; стимулювати діяльність невеликих підприємств у залученні вчених, інженерів до реалізації міжнародних науково-технічних програм; сприяти створенню об'єднань наукових, науково-технічних, науково-виробничих фірм; підтримати формування інфраструктури венчурного підприємництва; ініціювати виникнення на базі університетів малих і середніх інноваційних фірм. Для збільшення ролі малих і середніх фірм у сфері послуг міжнародного характеру автор рекомендує: стимулювати процес створення консультативних підприємств вузької спеціалізації; організувати навчальні тренінги з вивчення зарубіжного досвіду; допомагати в пошуку потенційних замовників; надати можливу державну фінансову підтримку для виконання передінвестиційних досліджень та проектів; сприяти розвитку екотуризму; запровадити сприятливі податковий, валютний та митний режими для туристів; стимулювати об'єднання малих і середніх турагенств у консорціуми; розвивати декоративне та інші види експортного ремісництва.

У другому підрозділі дисертант аналізує особливості економіко-правового регулювання МСЗТП в Україні. Законодавча база, яка забезпечує розвиток та регулювання малих і середніх підприємств на зовнішніх ринках, формується і розвивається дуже повільно, недостатньо системно й упорядковано. В Україні не існує єдиної державної політики підтримки МСЗТП та дієвого механізму її реалізації. З огляду на це, автор пропонує розробляти регіональні програми розвитку МСЗТП. Передбачені заходи реалізації програми варто було б пов'язувати з програмами

технологічної та фінансової підтримки невеликих фірм. Для цього потрібна консолідація зусиль державних, громадських і приватно-підприємницьких організацій.

Необхідною умовою вдосконалення існуючої нормативно-правової бази є впровадження виваженої та послідовної політики гармонізації підприємницького законодавства до норм Світової організації торгівлі з метою адаптації вітчизняних малих і середніх підприємств до жорсткої конкурентної боротьби з іноземними фірмами та з метою зниження тарифних і скасування нетарифних обмежень, які застосовуються для захисту внутрішнього ринку України і створюють серйозні перешкоди для ведення зовнішньоторговельної діяльності малими й середніми підприємствами. При цьому суб'єктів МСЗТП необхідно забезпечувати інформацією про існування міжнародних неурядових організацій, що є об'єднаннями національних союзів підприємців (асоціаціями й федераціями), торгових палат, представників ділових кіл з метою надання українським підприємцям можливостей реально впливати на міжнародне правове регулювання підприємницької діяльності через членство у відповідних структурах.

У третьому підрозділі автор досліджує вплив на розвиток МСЗТП функціонування інститутів відкритої ринкової економіки та елементів інфраструктури. Дисертант виявив, що інститут приватної власності, інститут вільного підприємництва, інститут конкуренції та ринкова інфраструктура мають визначальний вплив на створення макроекономічних умов функціонування малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств. Базові інститути відкритої ринкової економіки, елементи ринкової інфраструктури та МСЗТП об'єднує інституційна взаємодія, при якій виникнення та розвиток елементів ринкової інфраструктури визначається базовими інститутами, а інфраструктура, у свою чергу, впливає на еволюцію базових інститутів. Одночасно впливу з обох сторін зазнає МСЗТП.

В Україні існує гостра потреба у проведенні низки заходів щодо забезпечення логічного та поступального проходження інституційних процесів в Україні та вдосконалення інфраструктури МСЗТП. Для цього автор пропонує створити спеціалізовані кредитно-гарантійні інституції та експортні кредитні агентства, які б страхували від ризиків та надали гарантії; забезпечити функціонування спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ; налагодити взаємодію між елементами інфраструктури з метою вироблення узгоджених дій у напрямку стимулювання діяльності малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств.

У останньому підрозділі дисертації детально проаналізовано досвід Франції та Канади щодо модернізації організаційної структури підтримки МСЗТП. Це дало змогу автору розробити організаційну структуру регулювання розвитку МСЗТП в Україні (рис.2).

Центральним державним координаційним органом у цій організаційній структурі повинне стати Управління міжнародних зв'язків, яке функціонує у складі Державного комітету з питань регулятивної політики та підприємництва (Держпідприємництва). Воно має тісно взаємодіяти із

Комітетом у справах зовнішньоекономічної діяльності малих і середніх підприємств, який було б доцільно створити при Торгово-промисловій палаті та з новоутвореним Координаційним об'єднанням неурядових структур підприємців з організації міжнародного бізнесу.

Комітет у справах зовнішньоекономічної діяльності малих і середніх підприємств повинен тісно співпрацювати з уповноваженими з питань малих і середніх підприємств. Такі уповноважені обов'язково повинні бути передбачені у штаті торговельно-економічних місій.

Координаційне об'єднання неурядових структур підприємців з організації міжнародного бізнесу в свою чергу повинне цілеспрямовано налагоджувати співпрацю різноманітних підприємницьких організацій з метою участі у формуванні економіко-правового середовища МСЗТП та лобювання інтересів експортерів та імпортерів на загальнодержавному рівні.

Цей координаційний центр повинен взаємодіяти з Комітетом у справах зовнішньоекономічної діяльності малих і середніх підприємств при Торгово-промисловій палаті, Радою експортерів та Радою підприємців при уряді України, Управлінням міжнародних зв'язків Держпідприємництва, Громадською колегією при Держпідприємстві.

Організаційну структуру регулювання МСЗТП, на думку автора, доцільно доповнити ще одним органом – Міжвідомчим комітетом з питань кредитування та страхування МСЗТП. Співпраця Комітету із Радою експортерів при Кабінеті Міністрів та Управлінням міжнародних зв'язків Держпідприємництва дала б змогу розробляти та впроваджувати новітні методи фінансування та гарантування експортно-імпортних операцій невеликих підприємств. Комітет був би дорадчим органом при підготовці відповідних законопроектів стосовно фінансування міжнародного бізнесу.

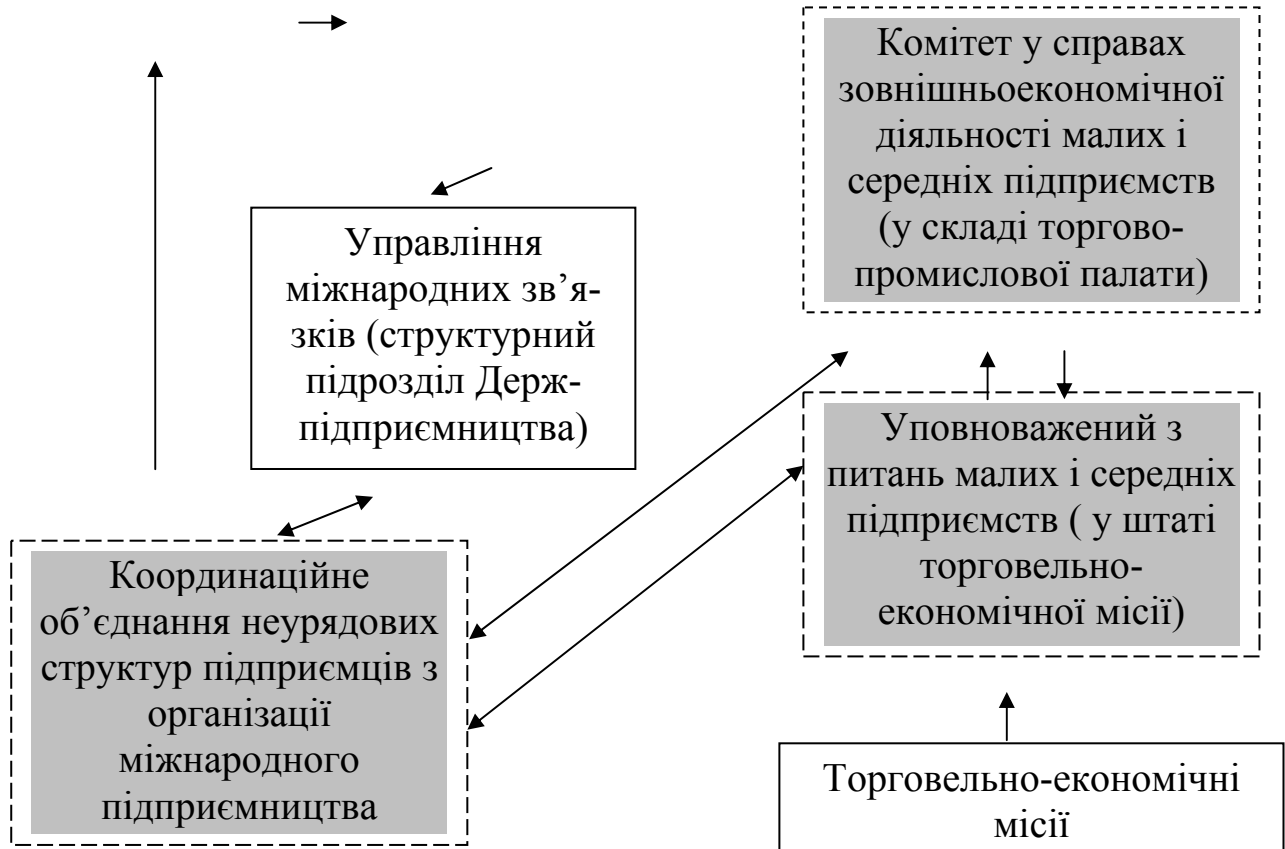

Рис. 2. Доцільна організаційна структура регулювання МСЗТП в Україні

Враховуючи досвід надання фінансової допомоги МСЗТП у США, Чехії, Італії, Великобританії, Польщі, автор пропонує створити в Україні спеціальні галузеві фонди підтримання підприємств-експортерів, а також регіональні фонди підтримання експорту, які б формувалися за рахунок централізованих вкладів, місцевих бюджетів та залученого приватного капіталу. Розробка механізму кредитування МСЗТП повинна бути тісно пов'язана із створенням системи страхування експортно-імпортних кредитів. У зв'язку з цим зазначено, що досвід Польщі є цінним для вивчення механізму впровадження нових страхувально-гарантійних інструментів, адресованих сектору малих і середніх підприємств. Для зменшення витрат малих і середніх підприємств на реалізацію товарів та послуг за кордоном як сучасний метод розширення ринків збуту автор пропонує створювати зовнішньоторговельні консорціуми для об'єднання зусиль невеликих підприємств, що не суперечить чинному антимонопольному законодавству України, проводити виставки та ярмарки, витрати на які частково повинна покривати держава.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у з'ясуванні впливу малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств на формування оптимальної

структури зовнішньоторговельного балансу України, створення конкурентоспроможної економіки відкритого типу та утвердження середнього класу в країні.

У результаті дослідження зроблено такі висновки та пропозиції:

1. Встановлено якісні та кількісні критерії малих і середніх підприємств, що здійснюють експортно-імпорتنі операції, що дало змогу автору запропонувати і обґрунтувати поняття “мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво” (МСЗТП). Під ним автор розуміє ризиковану діяльність на зовнішніх ринках із поглибленою внутрішньогалузевою спеціалізацією, яку здійснює висококваліфікований персонал малих і середніх підприємств та підприємці-індивідуали.

2. До суб'єктів МСЗТП, вважає автор, доцільно зачислити: *фізичних осіб*, зареєстрованих у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, експортна (імпортна) квота яких перевищує 5 %; юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності: малі підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (календарний) рік не перевищує 50 осіб (з урахуванням усіх працівників, у тому числі тих, що працюють за договорами та сумісництвом, а також працівників представництв, філій, відділень та інших відокремлених підрозділів), обсяг валового доходу яких до 7 млн. євро, сумарний річний баланс не більше 5 млн. євро; експортна (імпортна) квота яких перевищує 5%; середні підприємства, які мають до 250 робітників (з урахуванням усіх працівників, у тому числі тих, що працюють за договорами та сумісництвом, а також працівників представництв, філій, відділень та інших відокремлених підрозділів), річний валовий дохід не більше 40 млн. євро, а сумарний річний баланс до 27 млн. євро, експортна (імпортна) квота яких не менше 5 %.

3. До чинників, які найбільше впливають на розвиток МСЗТП, автор зачисляє: конкурентні переваги країни та рівень її інтегрованості у світогосподарські зв'язки; наявність добре розвиненої інфраструктури та економіко-правове середовище існування суб'єктів малого й середнього підприємництва. МСЗТП здатне суттєво впливати на подальшу структурну перебудову національної економіки шляхом реалізації таких макроекономічних функцій: розвиток конкуренції в зовнішній сфері; оптимізація товарної структури зовнішньої торгівлі; збільшення сукупного обсягу експорту і звуження масштабів імпорту; залучення прикордонних регіонів у міжнародні інтеграційні процеси; стабілізація внутрішньо ринкових коливань; стимулювання ефективної діяльності малих і середніх підприємств усередині країни.

4. Розглядаючи еволюцію МСЗТП у контексті економічного поступу людства, здійснено періодизацію розвитку та особливостей його функціонування у різні часові періоди. Цей еволюційний процес МСЗТП можна поділити на декілька етапів: зародження (від розпаду родоплемінної общини до виникнення купецтва), золотий вік (від виникнення й розквіту купецтва до початку процесу монополізації ринку (поч. ХХ ст.)), занепад (панування монополістичних

об'єднань та великих форм господарювання (20-70-ті рр. ХХ ст.) та відродження (із середини 70-х років). У результаті проведеного аналізу зроблено висновок, що саме в умовах розвинених ринкових відносин, в інноваційних економіках з високим рівнем інтегрованості МСЗТП має найкращі можливості для розвитку.

5. Макроекономічний інструментарій регулювання МСЗТП може бути ефективним лише при поєднанні традиційних (тарифних та нетарифних) методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності із специфічними формами, методами та інструментами підтримки МСЗТП. До них автор зачисляє: заходи держави, спрямовані на формування й розроблення науково-обґрунтованої законодавчої бази стимулювання МСЗТП; фінансово-кредитний механізм підтримки МСЗТП; інструментарій регулювання розвитку інфраструктури МСЗТП; адміністративні регулятори науково-методичного й кадрового забезпечення МСЗТП.

6. В Україні частка малого й середнього бізнесу у зовнішній торгівлі поки що незначна. Це пов'язано з відсутністю виваженої й послідовної інституційної політики, повільними темпами здійснення ринкових реформ, відсутністю дієвої стратегічної програми розвитку зовнішньоторговельного підприємництва. Проте, існує значний експортний потенціал малого й середнього бізнесу в таких сферах діяльності, як виробнича, інноваційна й венчурна, інженерно-консультативна, фінансовий консалтинг, міжнародний туризм, народні промисли. Цей потенціал може бути реалізованим за визначених автором сприятливих умов і таким чином внести вагомі корективи у структуру зовнішньоторговельного балансу України.

7. Аналіз економіко-правових засад регулювання МСЗТП в Україні засвідчив, що законодавча база перебуває на стадії формування, виявити її обсяг і структуру досить складно. Окрім того, в Україні відсутня єдина системна державна політика підтримання МСЗТП. Для успішного ведення зовнішньоторговельних операцій малими й середніми підприємствами необхідно здійснити консолідацію зусиль державних, суспільних і приватно-підприємницьких організацій на загальнонаціональному політичному рівні і на рівні практичних заходів центральних і місцевих управлінських структур. Делегування державою певних повноважень при регулюванні зовнішньоекономічної діяльності приватному сектору сприяла б ширшому охопленню потенційних експортерів поміж малими й середніми підприємствами, підвищенню якості й оперативності їхнього обслуговування.

8. МСЗТП особливо гостру потребу відчуває у фінансово-кредитній, інформаційній та організаційно-технічній підтримці. В Україні у найближчій перспективі необхідно створити спеціалізовані інституції з фінансування та страхування зовнішньоторговельної діяльності малих і середніх підприємств, оптимізувати роботу торгово-промислових палат та торгово-економічних місій, розвивати мережу транспортних комунікацій, організувати державну систему

зовнішньоторговельної інформації для потреб малих і середніх підприємств, вдосконалити роботу бухгалтерських, консалтингових та інформаційних центрів.

9. Вивчення зарубіжного досвіду показало, що у країнах з розвинутою ринковою економікою значна увага приділяється налагодженню дієвих механізмів регулювання МСЗТП, створенню відповідної фінансової та інформаційної підтримки, розробленню прогресивних методів просування товарів малих і середніх підприємств на зовнішні ринки. На підставі світового досвіду та врахуванні національних особливостей української економіки рекомендуємо запровадити розроблену організаційну структуру регулювання МСЗТП, вдосконалити фінансово-кредитний механізм шляхом створення відповідних експортних кредитних агентств, популяризувати процеси об'єднання малих і середніх зовнішньоторговельних підприємств з метою оптимізації побудови сучасних маркетингових схем.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Карбовник С.М. Проблеми міжнародної фінансово-кредитної підтримки малих підприємств в Україні // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. / За ред. Ватаманюка. – Львів: Інтереко, 1999. – С.120-125.
2. Карбовник С.М. Особливості застосування міжнародних розрахунків у малому зовнішньоторговельному бізнесі // Наук. вісн. Вол. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – 2001. – №3. – С.322-324.
3. Карбовник С.М. Активізація залучення приватних інвестицій суб'єктами зовнішньоторговельної діяльності в Україні // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. / За ред. Ватаманюка. – Львів: Інтереко, 2000. – С.226-233.
4. Карбовник С.М. Моделювання стратегії зовнішньоторговельної діяльності фірми в умовах трансформування економіки // Вісн. Львів. комерц. акад. Сер. екон. Вип. 10. – 2001. – С. 152-156.
5. Карбовник С.М. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності малого бізнесу: вітчизняний та зарубіжний досвід // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. екон. Вип. 30. – 2001. – С. 406-411.
6. Карбовник С.М. Фінансова підтримка малого й середнього підприємництва у сфері зовнішньої торгівлі // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С. 55-65.
7. Карбовник С.М. Вплив фінансової інфраструктури на розвиток малого зовнішньоторговельного бізнесу // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансові механізми активізації підприємництва в Україні: Зб. наук. праць. Вип. 2 (XXXIII) / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. М. І. Долішній. Част. 2. – Львів, 2002. – С. 276-278.

8. Карбовник С.М. Економіко-правові проблеми малого зовнішньоторговельного підприємства в Україні (зарубіжний досвід та уроки для України) // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. Спец вип. 9 / За ред. Ватаманюка. – Львів: Інтереко, 2002. – С.290-298.
9. Карбовник С.М. До питання визначення суті малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва // Матер. міжн. наук. студ.-аспір. конф. “Актуальні проблеми формування економічної системи України”. – Львів: в-во ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – С. 128-129.
10. Карбовник С.М. Інституційні засади та чинники розвитку малого зовнішньоторговельного підприємництва в Україні // Матер. наук.-практ. конф. “Ефективність державного управління в контексті становлення громадянського суспільства”. – Львів: ЛРІДУ УАДУ. – 2002. – С.254-257.
11. Карбовник С.М. Побудова організаційної структури управління розвитком малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва // Тези доп. міжнар. наук.-практ. конфер. “Фінансово-кредитне регулювання ділової активності господарюючих суб’єктів”. – Львів. – 2002. – С.147-149.
12. Карбовник С.М. Шляхи вдосконалення зовнішньоторговельної діяльності малих підприємств України // Матер. міжн. наук. студ.-аспір. конфер. “Україна в ХХІ ст.: формування економічної системи”. – Львів. – 2001. – С. 127-129.
13. Реверчук С.К., Лазур П.Ю., Карбовник С.К. Малий і середній бізнес у зовнішній торгівлі України: основи, механізми та перспективи / за ред. С.К. Реверчука. – Львів. – 2002. – 293 с. (визначено суть, критерії, функції та еволюцію МСЗТП; методи державного регулювання МСЗТП; особливості проведення розрахунків за зовнішньоторговельними контрактами; вплив інституцій та інфраструктури на розвиток МСЗТП; висвітлено зарубіжний довід – 8 др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Карбовник С.М. Мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво в економіці України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01. – економічна теорія. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2003.

Дисертація присвячена дослідженню участі малих і середніх підприємств у зовнішньоторговельних відносинах України. У роботі з’ясовано економічну суть малого й середнього зовнішньоторговельного підприємництва (МСЗТП), його роль та функції у вітчизняній економіці. Виділено основні чинники, які впливають на розвиток МСЗТП. Простежено еволюцію МСЗТП у контексті поступу світової економічної думки. Досліджено макроекономічний інструментарій регулювання МСЗТП. Визначено економіко-правові засади вдосконалення

підприємницького законодавства, розроблено рекомендації щодо налагодження належного функціонування інститутів відкритої ринкової економіки та розвитку інфраструктури, запропоновано низку заходів щодо побудови оптимальної організаційної структури регулювання МСВТП в Україні та дієвого кредитно-гарантійного механізму стимулювання його діяльності.

Ключові слова: мале й середнє зовнішньоторговельне підприємництво, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, експортна (імпортна) квота, малі й середні підприємства, внутрішньогалузева спеціалізація.

АННОТАЦІЯ

Карбовник С.М. Малое и среднее внешнеторговое предпринимательство в экономике Украины. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. – экономическая теория. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2003.

Диссертация посвящена исследованию участия малых и средних предприятий во внешнеторговых отношениях Украины. В работе выяснены и теоретически обоснованы закономерности функционирования малых и средних внешнеторговых предприятий, определены особенности и перспективы развития их потенциала, разработаны рекомендации относительно их конкурентоспособности.

В первом разделе “Теоретические основы анализа малого и среднего внешнеторгового предпринимательства в современной экономике” на основе использования исторического и системного подходов осуществлен ретроспективный анализ развития малых и средних внешнеторговых предприятий (МСВТП) в контексте развития мировой экономической мысли.

Выявлено, что теоретическая база функционирования и развития МСВТП не сформировалась. Это побудило провести в разделе исследование теоретических аспектов экономической сущности, роли и места МСВТП в структуре рыночной системы. Соответственно, в работе выяснены качественные и количественные критерии малых и средних внешнеторговых предприятий, определены группы факторов, которые в наибольшей мере влияют на развитие экспортно-импортного потенциала небольших предприятий. С целью стимулирования МСВТП исследовано модель взаимодействия органов государственного регулирования внешнеторговой деятельности малых и средних предприятий в странах с развитой рыночной экономикой, раскрыты особенности использования макроэкономического инструментария регулирования их деятельности.

Во втором разделе “Основные проблемы и направления развития внешнеторговой деятельности малых и средних предприятий в Украине” выявлен ряд препятствий

административного характера, которые делают невозможным выход малых и средних предприятий на внешние рынки с продукцией машиностроения, легкой, деревообрабатывающей промышленности, где небольшие формы организации ведения бизнеса наиболее эффективны. Отсутствие надлежащей правовой базы защиты интеллектуальной собственности и системы стимулов тормозит развитие международного обмена высокими технологиями, международных инженерно-консультативных и туристических услуг. Ввиду этого, в диссертационном исследовании предлагается ряд мер относительно усовершенствования экономически правового регулирования путем разработки и принятия целевых общегосударственных и местных программ, значительное внимание сосредоточено на усовершенствовании организационно-технической, аналитически-информационной и финансово-кредитной инфраструктуры. На основе рассмотрения достижений зарубежных стран в стимулировании МСВТП и с учетом отечественного опыта обосновано построение оптимальной организационной системы регулирования МСВТП и эффективного механизма государственной финансово-кредитной поддержки экспортно-импортных операций субъектов малого и среднего предпринимательства, предложено ряд мер по усовершенствованию их маркетинговых стратегий.

Ключевые слова: малое и среднее внешнеторговое предпринимательство, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, экспортная (импортная) квота, малые и среднее предприятия, внутриотраслевая специализация.

ANNOTATION

Karbovnyk S.M. Small and Medium-Sized Foreign Trade Business in the Economics of Ukraine. - Manuscript.

This is the dissertation for the Candidate of Economic Degree in the field of Economy. - Specialization 08.01.01. - Economic theory. - Lviv National University, Lviv, 2003.

The thesis is dedicated to the research of questions of participation of small and medium-sized enterprises in the foreign trade relations of Ukraine. In this dissertation the economic essence of small and medium-sized foreign trade business, its role and functions in home economy are clarified. Main factors influencing a development of SMFTB are determined. Evolution of SMFTB in the context of the development of world economic science is traced. Macroeconomic instruments of regulation of foreign trade functioning of small and medium-sized enterprises are investigated. On the base of analysis of the development of SMFTB in Ukraine with the purpose of increasing its effectiveness, the economic and legal principles for improvement of business legislation are determined here and suggested recommendations concerning organized functioning of institutions of open market economy and development of infrastructure; some measures for building of optimal organizational structure for

regulation of SMFTB in Ukraine and effective credit-guarantee mechanism its activity stimulation are offered.

Key words: small and medium-sized foreign trade business, export, import, foreign trade turnover, export (import) quota, small and medium enterprises, internal branch specialization.

Підп. до друку 5.03.2003. Формат 60×84/16. Папір друк. Друк. офсет.

Умовн.др.арк. 1,0. Умовн. Фарбо-відб. 1,50.

Облік. - вид. Арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. 131

Видавничий центр Львівського національного університету

імені Івана Франка

79000, м. Львів, вул. Д. Дорошенка, 41